

DR. IOAN POPA

INDUSTRIA CASNICĂ a lemnului din Munții Apuseni.

Cluj, 1932.

Tipografia Națională S. A. Cluj, Strada Regina Maria 36.

44
P 79

64: 674 (498.4)

13765

III
13765

737304

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
„OCTAVIAN GOGA”
CLUJ

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
— CLUJ —
SALA DE LECTURĂ

Introducere.

În Munții Apuseni ai Transilvaniei există o veche și foarte variată industrie casnică a lemnului.

Abundența materiei prime și insuficiența veniturilor din celelalte ocupațiuni (agricultura și creșterea vitelor), au îndemnat populația munților din cele mai vechi timpuri, să-și găsească principala îndeletnicire în exploatarea și prelucrarea lemnului și astfel s'a putut desvolta aici în cursul vremurilor o variată industrie casnică și o deosebită îndemânare în confecționarea tuturor articolelor de lemn.

Găsim aici: dogari („văsari”), scândurari, șindrilari, cioplitori, constructori de case, cărbunari, apoi meseriași de unelte casnice și agricole: căruțe, mobile și lăzi țărănești, războaie, spete, site, coșnițe de albine, juguri, greble, furci, topo-râști de coasă etc., toate frumos și artistic lucrate.

Fiind cea mai veche ocupațiune a populației din munți, oamenii se simt legați sufleteste de pădurile lor și nici perspectiva unui trai mai bun nu-i ademenește să renunțe la străvechea lor îndeletnicire.*)

Moții mai ales, dau dovezi de o tenacitate rară în a nu se desrădăcina de munții și pădurile lor.

Mizeria de acasă și perspectiva unor câștiguri mari a ademenit pe mulți, înainte de război, să iă drumul Americii, dar spre deosebire de Românii din alte regiuni, foarte puțini Moți s'au stăbilit acolo. Pe cei mai mulți, dorul de casă i-a

Notă. Acest studiu, formează un capitol din lucrarea în manuscris: „Industria și Comerțul Lemnului din Munții Apuseni”.

*) În lucrarea lui Fényes Elek din 1839: „Situția actuală a Ungariei și a provinciilor aparținătoare, din punct de vedere geografic și statistic” (vol. IV., Pest 1839), găsim la cap. despre Județul Bihor următoarele informațiuni privitoare la industria casnică a lemnului din acel timp:

„Porumbul în cea mai mare parte trece în Ardeal, de unde Românii aduc la Oradea, parte pe apa Crișului Repede, parte pe osie, trunchi de brad și șindile, iar la înapoiere încarcă porumb”. (Pag. 56).

„Din ținutul Beliului, din pădurile frumoase din regiunea Crișului Negru și Holodului, se duc în județele Békés și Csongrád pe osie și pe apa Crișului Negru, tot felul de unelte de lemn, vase și lemne de construcție”. (Pag. 57).

Se constată din cele de mai sus, că din timpuri vechi se face comerț întins cu produsele forestiere ale Munților Apuseni, deasemenea, că în trecut s'a făcut pe o scară întinsă și plătrit pe Crișuri, ceea ce azi nu se mai face.

adus înapoi după 2—3 ani de muncă în depărtata străinătate, părăsind pentru totdeauna orașele infernale ale noului continent, îmbâcsite de fumul și sgomotul asurzitor al uzinelor.

Deasemenea, în vagabondajul său prin lume, cu cercuri și cu ciubere, Moțul cunoaște orașe frumoase, sate cu gospodării înstărite și pământuri roditoare, unde așezându-se, și-ar putea asigura un trai mai bun și mai ușor, însă nostalgia munților și pădurilor îl readuce iar, după luni de pribegie, la căsuța lui sărăcăcioasă din vârful muntelui și la vechea-i ocupațiune de lemnar.

În această legătură sufletească a Moțului cu munții și pădurile, găsim și explicația nereușitei depline a colonizărilor de Moți, făcute după Unire la granița de Vest a țării. Deși li s'au dat pământuri bune, puțini s'au stabilit definitiv la șes. Majoritatea din ei își arendează și astăzi pământul, iar alții stau la noua moșie câteva luni pe an, la sămănat și seceră, reîntorcându-se apoi la vechea gospodărie din munți, unde își aduc recolta și-și petrec restul anului.

Poate a 2-a sau a 3-a generație de Moți se va putea acclimatiza la șes; credem însă că s'a făcut o greșală prin încercările de colonizare, menite a-i desrădăcina din mediul lor, în loc să se fi căutat soluții practice, pentru a le îmbunătăți situația și condițiile de trai acasă la ei, în munții lor dragi, cu cari se simt înfrățiți prin legături de multe veacuri, iar prisosului de populație, în special generațiilor tinere, să le fi asigurat un plasament potrivit aptitudinilor lor firești.

*

În diferite studii, în majoritatea lor incomplete și sumare asupra problemelor din Munții Apuseni, s'a vorbit adesea despre industria casnică a lemnului din această regiune, fără să i se fi dat însă dezvoltarea pe care o merită această importantă ramură de activitate.

În cele ce urmează, vom căuta să studiem în mod amănunțit principalele ramuri ale acestei interesante industrii.

Ciubărăritul.

Cea mai dezvoltată și mai caracteristică ramură de industrie casnică din Munții Apuseni este aceea a vaselor de lemn, „ciubărăritul”, sau „văsăritul”, care formează principala ocupație a vestiților Moți de pe cursul superior al Arieșului (din sus de Câmpeni).

Comunele ai căror locuitori se ocupă mai intens cu producerea și valorizarea vaselor de lemn, sunt: Vidra de jos, Vidra de mijloc, Avram Iancu, Ponorelul, Secătura, Neagra, Albacul și Scărișoara, cu satele Gârda, Lăzești și Arieșeni (Lăpuș).

Ciubărării din această regiune ajungeau înainte de război

cu mărfurile lor până la Budapesta, Viena și Belgrad, iar astăzi îi întâlnești în tot cuprinsul țării, din Banat până în Basarabia, colindând țara în lung și lat cu doina lor de jale:

„A plecat Moțul la țară,
„Cu doniți și cu ciubare,
„S'aducă mălai pe ele,
„La copii și la muiere”.

Fig. 1. „Holoangării” la drum. (Fot. autorului)

Intre ciubărari distingem următoarele 4 categorii:

1. *Ciubărarii ambulanti („holoangării”)*, recrutați din pătură cea mai săracă a populației, cari de îndată ce au terminat cu cositul, își pun în desagi uneltele de lucru și câteva cercuri de nuiete, sau de fier și cutreieră țara, oferindu-și serviciile pentru repararea vaselor de lemn, cu strigătul: „haide legați ciubere”.

Holoangării sunt adevărați pribegi ai munților, răspândiți prin toate părțile țării, ba unii din ei trec și astăzi în Ungaria și Jugoslavia.

Lucrează mai mult pentru mâncare decât pentru bani, iar vremea și-o irosesc în cea mai mare parte pe drumuri, astfel

Căruțele ciubărarilor sunt trase de cai mocănești, mici, dar vânjoși și rezistenți, de neprețuit la drumuri lungi și grele.

Răbduriu la foame, intemperii și greutatea drumului ca și stăpânul lui, calul este tovarășul cel mai bun al Moțului, care-l și prețuește ca pe un bun prieten. Fie Moțul cât zdrobit de oboseală, la popasuri își așează întâi calul, dându-i fân, apă și ovăs și numai după aceasta își vede de odihna și hrana lui sărăcăcioasă.

Putem remarca o caracteristică a Moțului, că nici când nu-și înjură sau bate calul. La drum greu, pune umărul la leuca dela căruță și încordându-și și el puterile, își îndeamnă calul cu vorbă blândă, până iese din necaz.*)

Unelte de vășărit:

În afară de ferăstrăul de două mâini („firez”), săcurea și „maiul”, cari se întrebuintează la doborârea copacilor, — pentru fasonarea doagelor și confecționarea vaselor de lemn, mai sunt necesare următoarele unelte:

1. „Scaunul de vășărit”, un fel de teighea pe care vășarul își fixează materialele de lucru (cercuri, doage, funduri de vase) și le cioplește cu mezdrea.

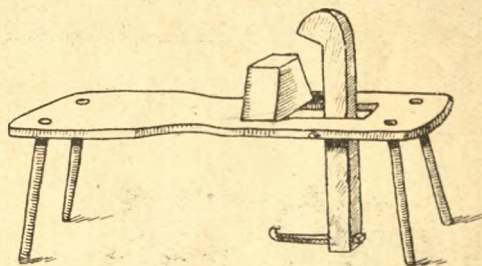

Fig. 5. Scaun de vășărit

2. Săcurea „gârjobă”, sau scobită, cu care se despică doagele din „cloț”.

3. „Mezdrea” scobită și dreaptă, cuțitoaie cu două mâner de lemn, cu ajutorul cărora să cioplească doagele. Mezdrea la cu lama dreaptă se întrebuintează pentru părțile laterale, drepte, cea scobită pentru părțile curbate ale doagei.

4. „Gilăul”, rindea, cu care se „giluesc” doagele, dându-li-se forma definitivă.

5. „Ghenătoarea”, un fel de răzătoare cu coadă lungă, cu care se șlefuește interiorul vasului, după împreunarea doagelor.

*) Ar putea învăța dela ei cărăușii, din preajma Bucureștilor mai ales, pe cari nici o societate de protecția animalelor nu-i poate desbăra de obiceiul de a-și omori vitele cu încărcături peste puterile lor și a-i îndemna la drum cu strigăte sălbatice de „hi-boală”, înjurături năprasnice și bătăi cu prăjina.

6. „Gardinarul”, un mic ferăstrău cu mâner oval, cu care se face la capătul de jos al doagelor o scobitură de 3—6 mm. adâncime, numită „gardină”, în care se fixează fundul vasului.

7. „Măsura, sau „țircălău”, compas de lemn, cu vârfuri ascuțite de fier, cu care se caută raza cercului fundului de vas și se desemnează pe scândura din care se face fundul.

8. „Măiuțul”, sau „bătătoarea”, un ciocan de lemn cu care se bat cercurile pe vas precum și fundul vasului, la așezarea lui în gardină.

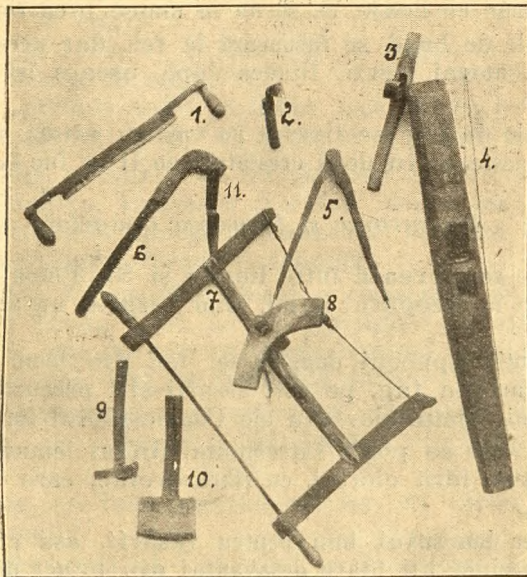

Fig. 6. Unelele unui cercurar ambulant. (Fot. autorului)

1. mezdreală, 2 ghenătoare, 3 trăgător, 4 giâu, 5 măsură, (țircălău), 6 și 7 ferăstraie de mână, 8 gardinar, 9 potențau de fier, 10 măiuț, 11 cuțit.

9. „Potențăul”, o riglă ascuțită la un capăt, care servește la fixarea cercurilor pe vas, bătându-l cu măiuțul. La cercurile de lemn se întrebuițează potențăul din lemn tare (frasin sau paltin), la cele de fier, potențăul din fier, în formă de ciocănel.

10. „Custura”, cuțit cu care se taie și despică nuiiele pentru cercuri.

11. Un cuțitaș ascuțit, cu care se dă forma definitivă a gardinei, se taie capetele cercurilor și se îndreaptă micile defecte ce se mai constată după încheierea vasului.

12. „Trăgătorul”, un clește cu care se strâng și se fixează bine cercurile pe vas.

13. Un mic ferăstrău de mână, cu care se taie fundul vasului, pe linia trasată de „țircălău”.

Procurarea cercurilor:

La vasele făcute din lemn de molift, se întrebuițează mai ales cercuri din nuiele de alun, rar cercuri de fier, cari sunt scumpe. La vasele mici se întrebuițează cercuri făcute din crengi tinere de brad, numite „cepuri”. Pentru vasele din lemn de fag se întrebuițează numai cercuri de fier.

Pentru cercuri de alun se aleg nuiele tinere, cari se taie, despică în două și cioplese cu custura. Cercurile cari se întrebuițează imediat, se cojesc, cele cu cari merg cercurarii în țară, rămân cu coaje, ca să nu se usuce prea repede.

Cercurile de brad se fasonază la fel, dar acestea se pot întrebuița numai verzi, fiindcă după uscarea își pierd din flexibilitate.

Cercurile de fier se fixează pe vas cu nituri, iar cele de lemn se încheștează în două creștături ce li se fac la capete.

Procurarea și fasonarea doagelor:

Doagele se lucrează între Rusalii și Sf. Petru și dela Sf. Maria până la începutul iernii, când vășarul nu are de lucru la câmp.

În Munții Apuseni doagele se fac din lemn de molift („sâlhă”), sau din fag, pe care vășarii și-l procură din pădurile Statului, comunelor sau ale Composesoratelor Urbariale.

Pentru vase se poate întrebuița numai lemnul de prima calitate, drept, fără cioturi, cu fibre drepte, care creapă ușor și uniform.

Alegerea lemnului bun pentru vășărit, așa cum se face de Moți, prezintă un mare desavantaj din punct de vedere al gospodăriei forestiere, deoarece vășarul până ce și găsește lemnul potrivit încearcă cu securea mai mulți copaci. În acest scop face cu săcurea cam la 20 cm. dela tulpină o creștătură în copac și apoi a doua la 20—25 cm. deasupra celei dintâi. Vără apoi tășul săcurei în creștătura de deasupra și despică această parte din lemn. Dacă vede, că creapă drept, nu „doștește” sau „scobeste”, îl consideră bun pentru scopurile sale, iar dacă creapă strâmb, mai încearcă și alți copaci, până găsește lemnul potrivit.

Copacii astfel încercați sunt condamnați să se usuce și ca să nu devie cuiburi de bostrichide, trebuiesc vânduți ca deperisanți și tăiați pentru cherestea.

Copacul doborât se curăță de crengi („cepuște”) cu săcurea și apoi se taie cu ferăstrăul între intervalele dintre cioturi, numite „mâtcă”, în butuci de 20—60 cm., numite „bocuri”. Măsurile de lungime le are vășarul notate pe coada săcurei și diferă după mărimea vaselor ce trebuiesc confecționate.

Un ciubărar ne-a explicat astfel lungimile doagelor ce trebuiesc la fiecare vas și cari se respectă, pe cât permit „mâțele”:

- Pentru „șuștarul mic”: 1 șchioapă („un căluș”), (cca 20 cm.)
 „ „șuștarul mare”: 1 palmă (cca 23 cm.);
 „ „ciubăraș”: 1 palmă și 3 degete (cca 28 cm.);
 „ „feret”: 1 palmă și de două ori trei degete (cca 33 cm.);
 „ „ferdelet”: 1 palmă și de trei ori trei degete (cca 38 cm.);
 „ „pătrăreț”: 1 palmă și de patru ori trei degete (cca 43 cm.);
 „ „părlăul mic”: 2 palme (cca 46 cm.);
 „ „părlăul mare”: 2 palme și 4 degete (cca 54 cm.).

Bineînțeles, măsurile de mai sus ale ciubărarului nostru sunt aproximative, lungimea „bocului” depinzând înainte de toate de „mâțele” lemnului, deoarece o secțiune cu cioturi, nu este aptă pentru fasonatul doagelor.

Din partea de jos, fără crengi, a copacului, se fac bocuri lungi pentru vasele mari, iar din porțiunile ce urmează dela 5—6 metri în sus de tulpină, unde copacul are crengi, deci cioturile sunt mai dese, se fasonază secțiuni mai mici.

„Bocul” se creapă apoi prin inimă în patru părți egale, numite „cloț”, iar „cloțul” astfel rezultat se creapă deasemenea în două.

Despicarea se face așezând săcurea în direcția voită și lovind-o cu maiul.

Din aceste părți ale „cloțului” se fasonază apoi doagele cu ajutorul săcurei curbe, lovită cu maiul.

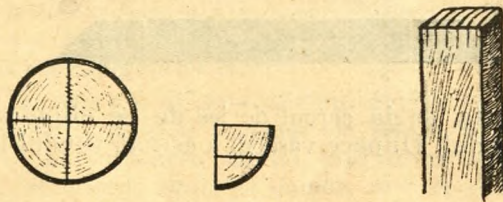

Fig. 7. Fazele de fasonare a doagelor

Doagele brute rezultate din „cloțuri”, se așează în pădure la uscat, stivindu-se în jurul unei prăjini bătută în pământ, înaltă de 2—3 metri.

După ce doagele au stat astfel în pădure câteva săptămâni la uscat, se face cioplitul parțial al doagei, cu ajutorul scaunului de văsărit și al mezdrelei curbe și apoi se leagă cu un cerc de brad în teancuri rotunde, numite „roate”.

Aceste roate se transportă în spate sau pe spinarea calului până la drum de car și apoi cu carul acasă.¹⁾

Acasă roatele de doage se așează la uscat, sub streșina casei, timp de 2—3 luni, după care se începe facerea vaselor.

Confecționarea vaselor:

Vasele se pot face numai din doage complet uscate, fiindcă vasul făcut din doage verzi s'ar desface.

Doagelor uscate li se dă mai întâi forma definitivă, cu ajutorul mezdrelei și al gilăului, netezindu-li-se marginile în așa fel ca să se lipească exact una de cealaltă; se așează apoi una lângă alta, obținându-se forma cilindrică a vasului. Cilindrul de doage se încheie apoi cu 2—3 rânduri de cercuri (după mărimea vasului) și cercurile se fixează bine pe cilindru, cu ajutorul potențului și măiuțului. După aceasta la marginea de jos a cilindrului se face „gardina”, în care va intra și se va fixa fundul vasului.

Urmează apoi un calcul interesant al circumferenței fundului de vas, împărțindu-se circumferența gardinei în 6 părți egale. A 6-a parte va forma raza cercului fundului de vas.²⁾

La vasele mai mici, fundul se fasonază dintr'o singură bucată de lemn, crepată cu săcurea, la cele mai mari, din mai multe bucăți de scânduri tăiate în ferăstrău, date la rândeau și lipite exact una de alta.

Cele dintâi sunt mai bune și mai rezistente, deoarece creparea cu săcurea se face dealungul fibrelor, pe când scândurile tăiate cu ferăstrăul au fibrele rupte.

Dupăce cercul fundului, aflat cum am arătat mai sus, se desemnează pe scândură cu compasul, fundul se taie cu ferăstrăul și apoi i se ascute marginea cu mezdreala, ca să intre exact în gardină.

După aceasta, se ia cercul de jos de pe cilindru, ca să se poată așeza fundul. Dupăce vâsarul a așezat fundul în gardină,

¹⁾ Notăm că pădurile bune, cu lemn corespunzător pentru doage și șindriile sunt depărate de cătunele Motilor, sus în munte („ă-munte”), fiindcă pădurile din apropiere au fost de mult defrișate.

²⁾ Acest calcul practic prezintă o mică abatere față de calculul geometric, conform căruia circumferența trebuie împărțită nu cu 6, ci cu 6,28. Să luăm de exemplu un cerc cu raza de 25 cm. Circumferența lui va fi: $25+25=50 \times 3.14=157$ cm. Împărțind-o în 6 părți, cum face vâsarul, rezultă raza de 26.167 cm., în loc de 25 cm. Deci ciubărarul a obținut un cerc puțin mai mare, decât era necesar, ca să încapă exact în gardină. Această mică diferență în plus îi este însă necesară, deoarece cu ocazia fasonării definitive a fundului, mai șlefuește puțin din margini și astfel fundul ar fi prea mic dacă l'ar fasona exact în mărimea rezultată după calculul geometric.

În mod potrivit și așezat bine cu mâințele, pune din nou cercul cu ajutorul trăgătorului, îl fixează strâns cu potențialul și mâințele și apoi examinează micile defecte ce le mai prezintă vasul gata, pe cari le retușează, pe cele din interior cu ghe-nătoarea, pe cele exterioare cu mezdrea și gilăul.

Fig. 8. Ciubărar ambulant reparând ciubere. (Fot. autorului)

Cine asistă la confecționarea unui vas de lemn, rămâne frapat de dexteritatea ce o au văsarii moți în încheierea unui astfel de vas, de înțea cu care lucrează și de forma estetică ce o au vasele făcute de ei.

Vasele se fac în diferite mărimi, astfel ca să poată intra unul în celălalt, pentru a ocupa loc puțin în căruță și a se putea așeza pe spinarea calului câte două legături de vase puse unul într'altul, egale ca număr, volum și greutate.

Denumirile vaselor sunt următoarele:

1.	„Șuștarul mic“	cu capacitatea de cca 8 litri	
2.	„Șuștarul mare“	„ „ „	12 „
3.	„Ciubărașul“	„ „ „	20 „
4.	„Ferețul“	„ „ „	30 „
5.	„Ferdelețul“	„ „ „	50 „
6.	„Pătrărețul“	„ „ „	75 „
7.	„Părlăul mic“	„ „ „	100 „
8.	„Părlăul mare“	„ „ „	130 „

O legătură compusă din vasele de mai sus, se numește „o ureche”, iar două urechi de acestea formează „o chișiță”.

Sunt „chișițe mari”, compuse din două urechi de câte 8 vase, (în total 16 bucăți) și „chișițe mici”, din două urechi a 7 vase fiecare (în total 14 bucăți), din chișița mică lipsind părălul mare.

Pe spinarea unui cal se încarcă o chișiță mică, pe o căruță cu un cal, 5—7 chișițe mari sau 8—10 chișițe mici, pe o căruță cu doi cai, 10—12 chișițe mari, sau până la 16 chișițe mici.

Vidrenii fac și vase din lemn de fag, pe cari le expediază cu trenul la centrele de consumație, mai ales din Oltenia și Banat. Procedeu este următorul: vasele se confecționează complet acasă, apoi li se desfac și numerotează piesele, trimițându-se cu vagonul la un anumit centru. La destinație le preia o echipă de ciubărari moți, cari le încheie și apoi le transportă cu căruțele lor și le valorizează prin satele din împrejurimi.

Se mai fac găleți și troace ovale pentru spălat, putini pentru brânză („ghioabe”), ciubărăse pentru flori, doniți (cofe) pentru apă, cofițe mici, („feluri”) etc., cari se numesc „zdroabe” și au de obicei un chenar negru, făcut cu fierul.

Chenarul cel mai obișnuit are forma următoare:

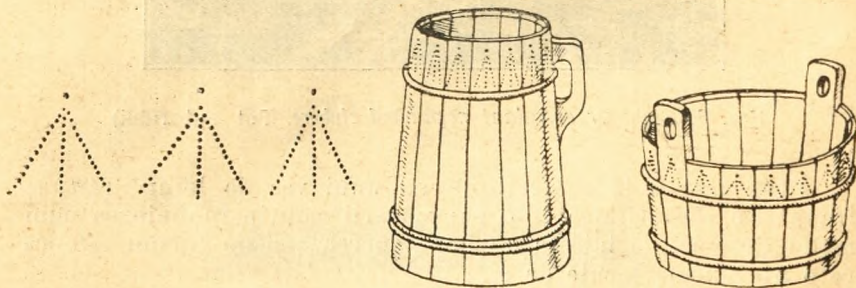

Fig 9. Vase de lemn cu chenar.

Chenarul se imprimă pe vas cu un fier încălzit, în formă de triunghi, cu laturile fierului făcându-se liniile, iar cu vârful punctele.

„Zdroabele” se dau de obicei pentru mâncare și furaj pentru cai, sau „pe de-asupra” la câte o vânzare mai bună.

Prețurile de vânzare ale vaselor variază după regiuni și împrejurări.

Înainte de război, pe șesul Ungariei, li se plătea aproape exclusiv în cereale („bucate”), fiind stabilită uzanța de a se da atâtea cereale câte intră în vas.

Astăzi ajung să primească această plată numai în Olte-

nia, Banat și Basarabia, iar în celelalte regiuni, se face târgul după cum e cumpărătorul și recolta.

Valorizarea ciuberelor se face după sistemul patriarhal, prețul desbătându-se îndelungat, cumpărătorul mai adăugând o leacă de mâncare pentru ciubărar și pentru cai, ciubărarul mai dând pe deasupra vre-o „zdroabă”, sau reparând vre-un ciubăr sau doniță veche de a gospodarului.

Pentru bani se vinde relativ puțin, mai ales la târgurile dela orașe, dar prețul în bani nu revine decât la cca 1.50 lei pe litrul de vas, astfel că rentează mai bine vânzarea contra cereale.

Țăranii nu prea cumpără cu bani. Nu-i convine nici cumpărătorului, — fiindcă țăranul scoate greu banul din pungă pentru articole casnice și mai bucuros plătește mai mult chiar, în cereale — și nici vânzătorului, fiindcă cu banii tot ar trebui să cumpere bucate și iese mai rău la socoteală decât dacă primește plata în natură.

Intr'adevăr, primind bucate câte încap în vas, obține de exemplu pentru un „ferdeleț”, cu capacitate de 50 litri, cca 40 kgr. grâu, care socotit cu 3 lei kilogramul, prețul vasului revine la 120 lei. Vânzându-l cu bani, nu primește mai mult pe el ca 75—80 lei.

Date fiind aceste împrejurări, este foarte greu de făcut un calcul al rentabilității, fiindcă timpul pierdut pe drum cu plasarea vaselor, conjunctura și abundența recoltei sunt factorii principali de cari depinde câștigul. Ori, acestea diferă dela caz la caz.

După calculele făcute, în urma informațiilor culese dela ciubărari, acestora le rămâne după plata taxei lemnului și a cheltuelilor efective, un câștig de 40—50 lei pe zi. Au însă marele avantaj, că hrana lor și a cailor îi costă foarte puțin și mai ales iarna, când cerealele și furajul sunt scumpe în munți, plecând la țară, ies din iarnă ei și caii, fără multă bătaie de cap.

Mai bine câștigă acei cari își lucrează singuri vasele și tot ei și le transportă și valorizează. Urmează apoi negustorii, cari cumpără vasele pe loc, relativ ieftin și la reîntoarcere vând cerealele, câștigând și la acestea. Deasemenea ies bine cărăușii, cari duc vasele „în parte” adică primesc ca chirie jumătate din venitul realizat în vânzarea ciuberelor.

Industria cherestelei (Ferăstraie de apă).

Fabrici sistematice de cherestea sunt relativ puține în Munții Apuseni, dar în schimb s'au instalat pe toate văile munților ferăstraie de apă țărănești, cari mai ales dela război încoace, lucrează în număr mare, dând cea mai mare parte

de contribuție la distrugerea pădurilor din această regiune.*)

Ferăstraiele („firezele”) de apă își încep activitatea de cum se desprimăvărează și lucrează intens până la începutul iernii, când înghețul le oprește.

Descrierea ferăstrăului de apă.

În vederea instalării ferăstrăului, se caută mai întâi un loc potrivit (cotitură, debit suficient de apă, pantă), de unde apa să poată fi condusă pe un iaz la ferăstrău.

Instalația unui ferăstrău constă din:

Un stăvilă (gat), construit în latul râului la intersecția acestuia cu iazul, care servește la captarea și ridicarea nivelului apei râului, pentru a se putea abate o cantitate de apă suficientă pe iaz.

Un iaz, canal săpat în pământ, prin care se conduce apa din râu la ferăstrău, obținându-se o cădere mai mare sau mai mică, după configurația terenului.

La începutul iazului este instalată o „ușe” (stavilă) care se poate ridica și lăsa în jos. Această stavilă servește pentru a lua apa de pe iaz, când se curăță iazul și a modera debitul, prin închiderea parțială a stavilei, când e apa prea mare.

Albia iazului în apropierea ferăstrăului, pe o distanță de 20—30 metri este acoperită și mărginită cu scânduri în formă de uluc.

Acest uluc se numește „jilip” și la începutul lui se instalează un grătar de lemn, numit „roștar”, care captează pietrele și gunoaiile aduse de apa iazului.

„Jupelnița”, un uluc de scânduri cu panta foarte pronunțată, pe care cade apa din „jilip”, punând în mișcare roata de apă. Panta jupelniței este de 60—80° și lungimea de 5—10 metri, ambele variind după mărimea debitului de apă.

Intersecția jilipului cu jupelnița se numește „frunte”, iar terminația curbată a jupelniței, deasupra căreia se învârteste roata de apă, se numește „troacă”.**)

*) Ferăstraiele de apă lucrează în regiunea din Munții Apuseni din vechi timpuri, în număr destul de mare.

Astfel într'un studiu din 1841 al lui Téglassi Ercsei József, fost inspector silvic al județului Turda, care tratează despre amenajarea pădurilor din regiunea Someșului și Belisului găsim următoarea informație despre activitatea din acel timp a ferăstraielelor de apă:

„Întreaga pădure geme sub săcure și se taie peste tot, astfel ca azi-măine să nu mai fie ce tăia. Copacii din cari se pot tăia scânduri de 10—11 țoli s'au împuținat astfel, încât cele 46 ferăstraie de apă, cărora le-ar trebui de 2 ori atâta pădure, peste 5—8 ani ori se vor opri, ori vor trebui să se aprovizioneze numai din Munții Bihorului. (Manuscrisul original intitulat „Vezérelvek a M. Valkai fenyveserdőségek szabályozására”, se află în biblioteca Muzeului Ardelean din Cluj, în arhiva familiei Baronului Kemény Pál).

**) Remarcăm o primă deosebire între această instalație și morile de apă și ferăstraiele țărănești din alte regiuni (de ex. cele din Valea Mureșului), anume că apa nu cade direct și liber pe roată, ci vine pe jupelnița până sub roată.

„*Stavila*”, o uşe legată cu o „*coardă*”, cu care se poate lua apa de pe roată, dirijind-o pe un uluc fals, pentru a opri ferăstrăul.

Roata de apă, provăzută cu „*cupe*”, care acţionată de apa venită pe jupelniţă, pune în mişcare ferăstrăul.

Această roată primeşte apa pe dedesupt, însă rendamentul mic obţinut prin acest fel de lovire este compensat prin debitul mare de apă şi prin lăţimea cupelor de pe roată, care este de 2—3 ori mai mare ca la roţile cu lovirea la mijloc şi deasupra.*)

Părţile roţii de apă:

„*Grindeiul*”, un fus principal, la capetele căruia sunt fixate două osii de fier, numite „*cepuri*”, cari se învârtesc în două cusinete, numite „*vancoş*”.

Unul din cepuri este drept, al 2-lea se continuă într-o nivelă numită „*cocârlă*”, care transformă mişcarea rotativă a grindeiului în mişcare verticală alternativă.

Pe fusul grindeiului sunt aşezate cupele, făcute din scânduri, ale căror capete sunt prinse în doi „*butuci*”, fixaţi pe grindei cu verigi de fier.

„*Tânjala*”, o bielă, care fiind în legătură cu „*cocârla*” şi cu traversa inferioară a jugului ferăstrăului, transmite acestuia mişcarea verticală alternativă.

Joagărul propriu zis („*lirezul*”) are următoarele părţi:

Pereţii laterali ai joagărului, numiţi „*urşi*”, cari sunt fixaţi în două grinzi. Grinda în care sunt fixate capetele de jos ale urşilor se numeşte „*punte*”, iar cea de sus, precum şi stâlpii ei de susţinere, se numesc „*brâncari*”.

„*Jugul*” este rama ferăstrăului, în mijlocul căreia se fixează pânza de ferăstrău numită „*custură*”, cu ajutorul a două agăţătoare (bigle) de fier numite „*juguri*”. Traversele laterale ale jugului se numesc „*corzi*”, iar cea deasupra şi cea dedesupt „*mănunchiuri*”.

Jugul antrenat de tânjală face mişcarea verticală alternativă între cei doi urşi, corzile alunecând printre nişte scoabe, numite „*cioace*”, cari sunt fixate pe urşi.

Pe unul din urşi, la legătura acestuia cu brâncarul, se află instalat „*grăunţarul*”, un dispozitiv compus din două braţe, cari primesc mişcarea dela jug şi o transmit „*carului*” sau „*războiului*”, dându-i astfel avansul (Vorschub). (Este

*) Rendamentul forţei motrice în H. P. al unui curs de apă (Nutz-effekt) variază după felul roţilor, astfel:

La roţile lovite de apă pe dedesupt rendamentul este de 30—35%;

La roţile lovite de apă la mijloc rendamentul este de 35—65%;

La roţile lovite de apă pe deasupra rendamentul este de 60—70%.

La turbine — — — — — — — — — — 70—75%.

(Hufnagl: Handbuch der kaufmännischen Holzverwertung und des Holzhandels, Berlin, 1923, Verlag Paul Parey).

similar cu „Steuerung-ul dela gater). Cele 2 brațe numite „coturi”, sunt unite printr'o „legătură”, iar pentru regularea avansului, grăunțarul este provăzut cu un șurub („şrof”), care înşurubat mai tare sau mai puțin, mărește sau micșorează avansul.

Prin legătura grăunțarului forța se transmite la o „sapă”, care învârtește „roata cu rânsă”.

„Roata cu rânsă”, este o roată dințată, mânată de „sapă”. Osia roatei, numită „crinc”, este deasemenea provăzută cu dinți, cari se încopie în „măsălarul” războiului, pentru a mâna carul înainte și înapoi.

„Războiul”, pus în mișcare de „crinc”, este carul pe care se așează bușteanul ce urmează a se tăia. (Este similar cu „Klotzwagen”-ul dela gater).

Părțile războiului:

„Măsălarul” o bară dințată, care se încopie în crinc și mișcă carul înainte și înapoi, cu ajutorul „rotițelor” (câte 4 rotițe de fiecare parte a războiului).

„Scaunul” dinainte și dinapoi, pe care se așează „scăunelul”.

„Scăunelul” (sau „scăunașul”) este fixat pe scaun cu o scoabă numită „cocoș”.

Pe scăunel se așează capetele bușteanului, cari se fixează cu o scoabă numită „câine”. Pe scăunel sunt înscrise în „țoli” grosimile scândurilor ce urmează a se tăia.*)

„Făgașul”, este ulucul în care umblă războiul (corespunde „Führung”-ului dela gater).

„Măsura”, este o piedecă fixată pe război, care când e terminată tăierea bușteanului, ajunge în dreptul „coardei” stavilei, pe care lovind-o, o descopie și astfel stavila se lasă în jos, luând apa de pe roată și oprind ferăstrăul în mod automat.

După ce bușteanul a fost așezat pe scăunel și fixat cu scoabe, ferăstrăul se pune în mișcare ridicând stavila cu ajutorul „coardei”, astfel ca apa să cadă pe cupele roatei.

Oprirea ferăstrăului se face lăsând stavila în jos; apa de pe roată este astfel luată și dirijată pe ulucul fals.

După terminarea tăierii, războiul se dă înapoi, mânând cu piciorul în senz invers roata cu rânsă.

La unele ferăstraie mai perfecționate, pentru a da războiul înapoi în mod automat, se instalează încă o roată de apă, numită „morișcă”, care primind apa pe deasupra, se învârtește în sens invers ca roata de apă principală, iar crincul (osia

*) 1 țol = 26.34 mm. Țăranii obțin dimensiunile în țoli cu aproximație, după următorul calcul:

1 țol = 2 degete arătătoare.

3/4 țol = degetul mare.

1/2 țol = degetul mijlociu.

dințată) a acesteia, se încopce în niște dinți laterali ai roții
cu rânsă, numiți „șuștori”, ducând carul înapoi.

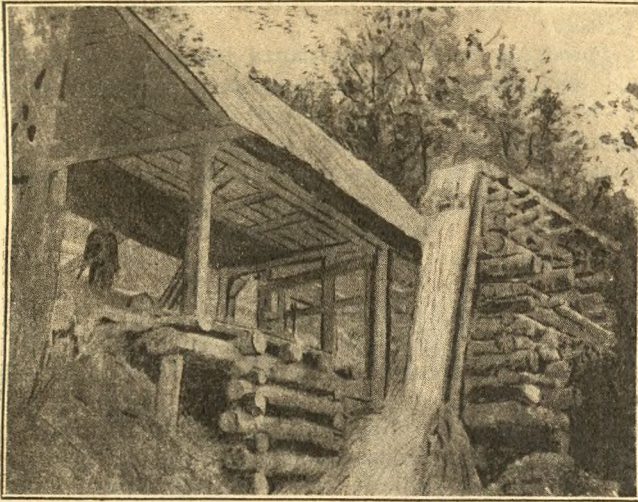

Fig. 10. Ferăstrău de apă din Valea Drăganului (Fot. autorului)

Fig. 11. Hala ferăstrăului de apă. (Fot. autorului)

Ferăstraiele de apă sunt construite de obicei în tovărășie
de mai mulți „ortaci” și taie atât lemnele proprietarilor feră-
străului, cât și ale altora, în schimbul unei chirii în bani sau
în natură.

Chiria uzuală în natură este 1 scândură din 10, în bani se plătește cam 2 lei de scândură, marginile („doastele”) revinând în ambele cazuri conducătorului ferăstrăului, care se numește „firezar”.

Un ferăstrău de apă cu o pânză taie pe zi cam 60 bucăți scânduri, deși tăind în chirie, îi revine proprietarului un câștig de cea 150 lei pe zi.*)

Scândurile se taie în ferăstraiele de apă numai în lungimi de 4 metri, iar grosimea cea mai uzuală este de 1 țol. Se mai facusează scânduri de 1/2 țol (13 mm.) și sferturi de țol (sfărtați”); „trei sfărtați” (19 mm.) „cinci sfărtați” (32 mm.), apoi de 2 țoli (52 mm.), numite „foastene” și lețuri de 1" × 2" (26×52 mm.).

Centrele principale de desfacere ale produselor ferăstraielelor de apă, sunt orașele: Abrud, Alba-Iulia, Cămpeni, Turda, Cluj și Huedin, aflate la distanțe de 30—100 km. dela locurile de producție.

Pe drumurile grele din munți se pierde în mediu 1 săptămână cu ducerea și valorizarea mărfii. (De ex., pentru a ajunge la târgul săptămânal de Joi din Cluj, Moțul pleacă Luni dimineața din munte și ajunge acasă abia Duminecă dimineața).

Pe un car cu doi cai buni se transportă cea 1 1/2 m³ scânduri, cu 2 boi, cea 2 m³.

Scândurile se vând la negustorii detaiști dela orașe, fiind destinate consumului intern. La export nu sunt agreate din cauza lungimei unice de 4 m. și a tăieturii zgronturoase, strâmbă și neuniformă. (La scândurile tăiate în ferăstraie de apă, rar se găsește o scândură cu dimensiunile perfect egale, ei în majoritatea cazurilor au la un capăt de ex. grosimea de 27 mm., la celalalt 24 mm. La fel sunt diferențe apreciabile în ce privește lățimea).

Vânzarea se face de obicei pe țol** și pereche de scânduri, mai rar pe m³.

Prețurile de vânzare au scăzut în ultimul an cu aproape 50% în urma crizei generale ce bântuie în bransa lemnului, însă ca regulă generală putem constata, că produsele ferăstraielelor de apă s'au vândut întotdeauna cu cea 40% mai ieftin decât cele ale fabricelor de cherestea.

Pe lângă diferența de calitate, contribuie la aceasta în mare măsură și lipsa oricărei organizări a producătorilor.

*) Cu chiria în natură 6 bucăți scânduri a cea 20 lei = 120 lei, plus marginile.

Cu chirie în bani: 60 buc. a 2 lei, plus marginile.

**) Scândurile produse de Moți, au în majoritate dimensiunile de 4 m. lungime, 1" grosime și 10" lățime (4 m., 26 mm., 26 cm.).

Scândura de aceste dimensiuni se numește „de țol” și cubează 0.027 m³.

Aceștia sunt nevoiți să accepte prețurile impuse de depozitarii dela orașe, cari le fixează cum vor ei, exploatând împrejurarea că marfa odată adusă în târg, după un drum de câteva zile, nu mai poate fi dusă înapoi, ei producătorul e nevoit să o valorizeze cum poate.

Astăzi se plătește cu 1.50—2 lei Țolul, după calitate, deci prețul de vânzare al scândurilor de molid de cea mai bună calitate, revine la 750—800 lei m³.

În schimb, depozitarul cumpărător le revinde cu 1200—1500 lei m³, câștigând astfel aproape 100%.

Șindrilăritul.

Șindriile, sau șindilele, formează deasemenea un produs important al industriei casnice din Munții Apuseni.

Epoca de lucru în pădure este la începutul primăverii și toamna.

Ca și la doage, se caută lemn sănătos dela 40 cm. grosime în sus, cu creșterea dreaptă și uniformă, care se despică ușor, făcându-se și la alegerea acestui lemn aceleași încercări dezastruoase pentru păduri, ca și la alegerea lemnului potrivit pentru doage.*)

Șindriile se fasonează în Munții Apuseni numai din molid, în dimensiunile: 16 Țoli lungimea, 8—10 cm. lățimea, 10—12 mm. grosimea laturei groase și 3—4 mm. grosimea părții ascuțite. La comenzi speciale se fasonează și șindriile de 18 Țoli.**)

Modul de confecționare:

Lucrează echipe de câte doi lucrători.

Copacul doborât se secționează întâi în „bocuri” de 16 Țoli lungime.

Aceste bocuri se creapă cu săcurea în patru părți egale.

*) Teglási Ercsei József în studiul amintit ne spune următoarele despre activitatea șindrilărilor din acel timp (anul 1841):

„Șindrilarii” fac cele mai mari pagube; aceștia taie mii de copaci din cei mai frumoși, fără să utilizeze nici a suta parte din lemn. Anume, taie din copac o bucată, iar restul nu-l mai utilizează, iar dacă constată că lemnul are creștere răsucită, îl abandonează cu totul, doborând alți copaci.

„În urma acestei manipulații dezastruoase, sunt ciopârții și aruncați unul peste altul trunchii și bucăți de lemne; deasemenea se fac spărturi în pădurile de brad, dând drum liber vânturilor, cari în multe părți doboară copacii bătrâni, cari în cădere zdrobesc și pe cei tineri.

Nu sunt rare incendiile voite sau întâmplătoare, deși cei care au să pravegherea acestor tăietori de lemne atât de împrăștiați în toate părțile, n’ar fi suficienți nici 10 inspectori silvici și 100 de gornici”.

**) Dranițe, adică șindriile lungi de 80—100 cm., late de 12—15 cm., groase de 10—12 mm. pe întreaga suprafață, necioplitate cu mezdreala, fără uluc și nedate la rindea (numițe în Valea Jiului „praștile”), nu se fac în Munții Apuseni.

Pătrimea, „cloțul” se creapă încă odată în două, iar porțiunii astfel rezultate i se despică marginile, adică unghiul cu inima și marginea rotundă.

Se continuă apoi cu despicatul prisme astfel rezultate până ce se obține o șindrila brută.

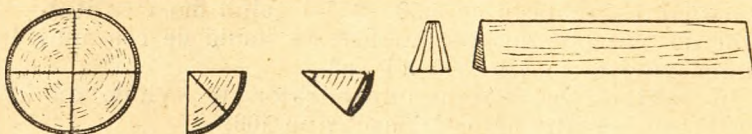

Fig. 12. Fazele de fasonare a șindrilelor.

Creparea prisme nu se mai face bătând săcurea cu maiul în tot lungul ei, ci se lasă să între tăișul săcurei numai 3—4 cm. și despicarea mai departe se face cu ajutorul „deschicătoarei”. Aceasta este făcută dintr’un butuc lung de 1—1½ m., cu capătul gros fixat în pământ și cu capătul subțire fixat pe două picioare. La capătul ridicat, cam 20 cm., dela margine se face o scobitură „gura” despicătoarei, în lățime de vre-o 8 cm. și cu adâncimea până la mijlocul lemnului.

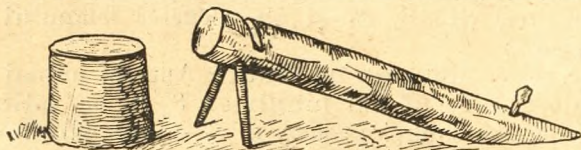

Fig. 13. Despicătoare de șindrile.

Lucrătorul se așează pe un „boc” în fața despicătoarei, potrivește săcurea la mijlocul prizmei, dându-i direcția convenită, o lovește puțin cu maiul și după ce a intrat în lemn 3—4 cm., o ridică cu lemn cu tot, o așează în gura despicătoarei și mișcând încet săcurea, despică lemnul în două. Operația se repetă până când se obțin piese de grosimea unei șindrile brute.

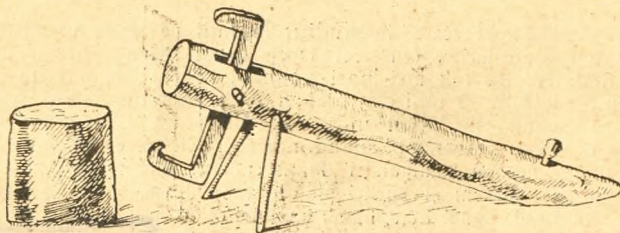

Fig. 14. Scaunul șindrilăruului.

Șindrilele brute trec la al 2-lea lucrător, care e așezat alături pe un boc în fața unui scaun de lucru, similar cu cel al ciubărarului, însă mai simplu, făcut de șindrilari chiar în pădure, unde îl și lasă după terminarea lucrului.

Lucrătorul fixează în acest scaun șindrilele brute, netezește cu mezdreața fețele, muchea și capetele și ascute latu-rea subțire.

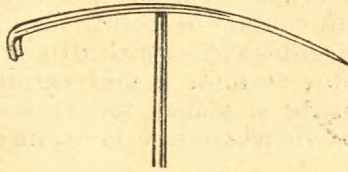

Fig. 15. Horjitor.

Șindrilele cioplite trec apoi la „horjițoare”, un jug în care se așează alternativ o șindrilă cu muchea în sus, a doua invers și cu ajutorul unui instrument de fier, în formă de arc, numit „horj” sau „horjitor”, lung de 30—40 cm. și cu mâner de lemn, i se face ulucul („horjul”) șindrilei. Horjitorul are un vârf drept, iar al doilea încovoiat ca un cioc.

Cu vârful ascuțit se marchează drumul ulucului, cu o tăietură dealungul marginii groase a șindrilei, iar cu celălalt se scobește ulucul.

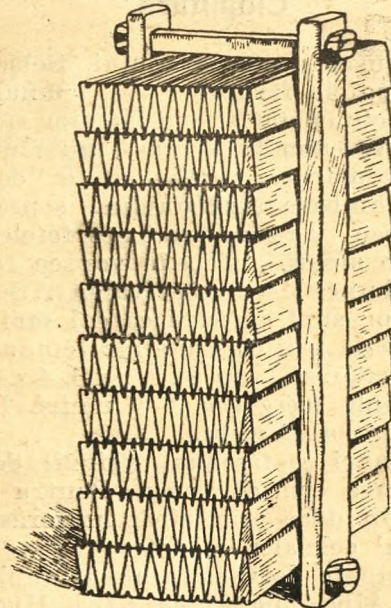

Fig. 16. Teanc de șindrile.

Șindrilele horjițe apoi se afumă, înșirându-se pe coperișul unei colibi, în interiorul căreia se face foc.

După aceasta șindrilele afumate se fac „teanc”, așezându-se într'un jug cu două brațe de lemn câte 10 șiruri de câte 20 rânduri suprapuse.

Doi lucrători buni fac 1000 șindrile la zi.

Un acoperiș („șindiliș”) făcut din șindrile afumate, durează 20—25 ani. Majoritatea caselor din Munții Apuseni n'au hornul ieșit în afară, astfel că fumul se împrăstie în pod. Șindilișul la astfel de case durează peste 30 ani.

Șindrilele, foarte căutate în trecut, formau mai demult un produs principal al industriei casnice din Munții Apuseni.

Astăzi, țigla, mai trainică și mai estetică, este preferată de populația dela sate și alungă tot mai mult bătrâneasca șindrilă, care se mai întrebuințează doar în cătunele de munte, depărtate de orașe.

Dintr'un metru cub lemn rotund, de calitate bună și dela 40 cm. grosime în sus, rezultă cam 1500—2000 bucăți șindrile. Din lemn de calitate inferioară, abia se scoate jumătate.

Prețul de vânzare este de 200—250 lei, mia de șindrilă scoasă la drum de țară. Acest preț se majorează, după distanță, cu 30—60% până la locul de desfacere.

Un car cu doi boi buni transportă 6—8000 șindrile.

Centrele de desfacere sunt: Câmpeni, Abrud, Alba-Iulia, Ighiu și Turda.

Cioplitura.

În Munții Apuseni, văile Arieșului, Someșelor și Drăganului sunt principalele furnizoare ale lemnului cioplit, care este un articol foarte căutat atât în interior cât și în Ungaria.

Lemnele cioplite, numite „coarne”, au multiple întrebuințări. Din ele se construiesc pereții caselor de lemn, acoperișurile clădirilor, hambare, șuri, grajduri, șoproane, remize etc.

Cioplirea se face cu toporul pe toate fețele. Linia tăieturii se marchează cu o sfoară muiată în vopsea roșie, sau în apă amestecată cu cărbune. Moșii de pe valea Arieșului și cei din regiunea Călățelelor sunt apreciați ca cei mai buni cioplitori.

Dimensiunile cele mai obișnuite ale lemnului cioplit sunt: 2 x 3, 3 x 4, 4 x 5, 5 x 6, 6 x 7, apoi 2 x 2, 3 x 3, 4 x 4, 5 x 5, 6 x 6 țoli.

Lungimile uzuale merg dela 4—9 metri. La comenzi speciale se fac și până la 12 metri.

Din lemnele mari se fuzionează grinzi: de 4, 5, 6, 7 țoli grosimea, iar lățimea cum dă lemnul. Pentru grinzi de obicei se taie bușteanul în două prin inimă cu ferăstrăul și apoi se cioplese cu toporul celelalte trei fețe.

Locurile principale de vânzare ale lemnului cioplit sunt: Câmpeni, Abrud, Alba-Iulia, Turda, Cluj, Huedin și Călățele. Cumpărătorii sunt depozitarii de lemne din aceste localități, cari le revând în detail, și en-grosiștii, cari adună stocuri mari pentru export în Ungaria.

Vânzarea se face pe Kubikfuss (picior vienez³ = 0.0316 m³), pe metru liniar și pe metru cub.

În comerț se cunosc calitățile:

a) Cal. I. din lemn sănătos, cu creșterea dreaptă, fasonat cu muchii întregi, suprafețe netede, egale și paralele pe toată lungimea.

b) Calitatea „*mercantil*” lemn cioplit pe toate fețele, admițându-se însă margini (Kanturi) rotunde (baumwalz), cari să nu depășească $1/2$ din lungime și $1/6$ din lățimea suprafeței.

c) Lemn care pe $2/3$ -a parte din lungime este cioplit pe patru fețe, iar restul numai pe 2 fețe.

Prețurile actuale de vânzare variază între 300—500 lei m^3 după dimensiuni și calitate.

Parii de viie.

Se fac din copaci tineri, în pădurile cari trebuie să rarească, precum și din crengi de brad, molid și stejar.

Dimensiunile: lungimea de 2—5 m., grosimea 2—3 cm. la capătul subțire și 5—7 cm. la capătul gros.

Cei mai durabili sunt parii de stejar și cei din crengi de brad, însă în unele părți se preferă prăjinile drepte rezultate din copaci tineri de molid, cari sunt mai estetice.

Locurile de desfacere: Alba-Iulia, Aiud, Ighiu, Țelna, Sebeșul-Săsese și celelalte regiuni viticole dela poalele munților.

Prețurile actuale: 1.50—4 lei bucata după calitate și lungime.

Cărbunii de lemn (Mangalul.)

Este unul din cele mai vechi produse ale industriei casnice din regiunea minieră a Munților Apuseni, fiind un articol indispensabil atelierelor și uzinelor.

Cărbunii se prelucrează mai ales din lemne de fag și carpen de calitate inferioară (crengi, rupturi, cioturi etc.).

Cei cari se ocupă cu arderea cărbunilor se numesc „*cărbunari*” sau „*bocșeri*”.

Arderea cărbunilor se face după sistemul clasic rudimentar, fără a se cunoaște și utiliza procedeele de extragere a valoroaselor produse laterale rezultate în urma distilării uscate a lemnului.

Pentru obținerea mangalului lemnele se clădesc în grămezi în formă de căpițe, numite „*bocșe*”, cari se acopăr pe toată suprafața cu frunze sau paie, iar peste ele se pune un strat de pământ de 10—20 cm. grosime, care se bătucește bine cu lopata.

Se cunosc două sisteme de clădire a bocșelor:

1. „pe par”, 2. „pe stânjen”.

La sistemul dintâi, se bat patru pari la distanțe de 10—10 cm. unul de altul și în jurul lor se clădesc lemnele. Distanța dintre pari rămâne goală, formând gura de aprindere a bocșei, căreia i se dă foc pe deasupra, iar după ce focul s'a aprins,

se astupă gura de aprindere și se deschid mai jos găuri de ventilație („foroame”).

La sistemul al doilea, în mijlocul bocșei se clădește un rând de lemne în formă de stâncen și în jurul acestei grămezi se așează lemnele. La acest sistem focul se aprinde pe o deschizătură din partea de jos a bocșei.

Pentru regularea arderii se deschid succesiv pe marginile bocșei guri de ventilație numite „foroame”.

Când în urma arderii, bocșa se așează și vârful începe să se lase în jos, se umplu golurile ivite la vârf cu lemne mărunte numite „slamuri” și se acopăr cu pământ, care se bate bine cu maiul.

Dacă bocșa se închide prea repede, explodează („pușcă”).

Treptat ce arderea progresează, se închid foroamele de sus și se deschid altele mai jos.

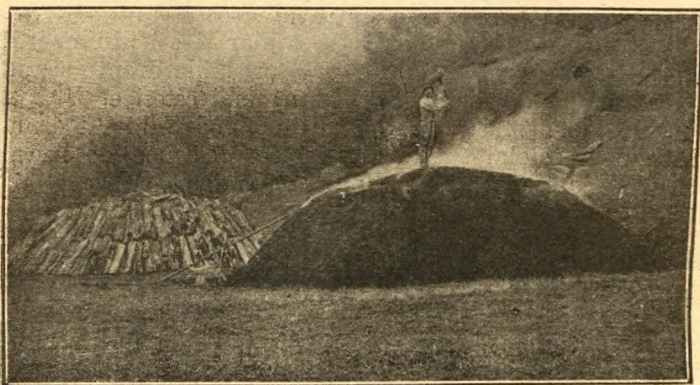

Fig. 17. Bocșe de cărbuni. (Fot. autorului)

Dupăce bocșa nu mai fumează, arderea fiind terminată, se începe descoperirea ei, trăgându-se jos învelișul cu o greblă. Unde se observă cărbuni arzând încă, se sting cu pământ ars amestecat cu praf de cărbune numit „știup”.

Când timpul e frumos sau bate vântul, bocșa arde greu și trebuie stropită cu apă de 2—3 ori pe zi, iar foroamele trebuie astupate dinspre partea de unde bate vântul. Când e vremea ploioasă și nu bate vântul, arderea progresează normal.

Arderea durează în mod normal cea 10 zile.

Intr'o bocșe se pot arde până la 120 metri steri de lemne.

Dintr'un metru ster se obțin 4—5 Hl. mangal, iar un Hl. cântărește 17—20 kgr.; rezultă deci că produsul în cărbune reprezintă 20% din materia primă.

Cărbunii de calitate bună sunt aceia cari pe o pânză albă nu lasă urmă, adică praful se scutură fără a înegrî pânza.

Producție mai întinsă de cărbuni de lemn aflăm în regiunea minieră: Brad, Valea Geoagiului, Abrud, Zlatna și în Bihor.

Prețul actual de vânzare este de cca 1—1.50 lei kgr.

Rășina de molid, este un articol secundar, cu desfacerea căreia se ocupa cercurarii și ciubărarii.

Se vinde în pungi făcute din scoarță de brad, numite „tiocuri”.

Industria uneltelor casnice.

Este o ramură de activitate a populației din întreaga regiune a Munților Apuseni, însă mai dezvoltată este pe văile Crișurilor, în regiunea foioaselor.

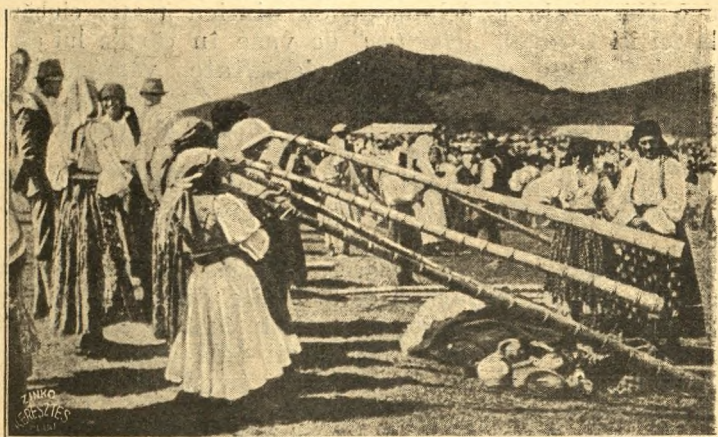

Fig. 18. Târgul de pe Muntele Găina. (Fot. R. Vui)

Între aceste produse ale industriei casnice, lucrate cu multă măiestrie și simț artistic, menționăm: care și căruțe țărănești, juguri de frasin și jugastru, furci, greble, toporaști de coase, scări, coșnițe de albine, tulnice, mobile și lazi țărănești, spete, linguri, fuse, etc.

Desfacerea acestor articole se face la târguri, fie în bani, fie schimbându-se cu alte produse de ale muntienilor și de ale populației dela șes. (Sunt caracteristice în această privință târgurile de pe muntele Găina și Călineasa).

Dela Unire încoace s'a pierdut un important debușeu, șesul Ungariei, care a fost din timpuri vechi cel mai mare cumpărător al uneltelor casnice de lemn.

Concluzii.

Din cele tratate în acest studiu, se desprinde constatarea, că în Munții Apuseni există cea mai dezvoltată industrie casnică a articolelor de lemn din întreaga țară.

Trebuie însă să facem trista constatare, că această industrie este încă cu totul rudimentară și lipsită de orice organizare, ba putem afirma cu drept cuvânt, că de secole dearândul n'a progresat întru nimic.

Principiile de raționalizare a producției și valorizării produselor sunt aici noțiuni cu totul necunoscute; toată activitatea își urmează făgașul moștenit din bătrâni, munca, timpul și materia primă reprezentând la acești meșteșugari primitivi o valoare neapreciată.

Cercurarul Moț, ca și pe vremea depărtată a lui Horea, își ia în spate uneltele primitive de lucru și pornește la drum, colindând țara în lung și lat, pentru ca să se întoarcă acasă după o hoinăreală îndelungată, cu nimica toată; ciubărarul tot la fel își încarcă „chisișele” de vase în căruța lui sărăcăcioasă și străbate cele drumuri depărtate vânzând ici un „pârlău” colo un „pătrăreț”, „feret” sau „ferdeleț” și aducând apoi acasă, după o pribegie de săptămâni și luni dearândul „o două bucățele la copii și la muiere”.

La fel de desavantajați sunt și producătorii de scânduri, lemn cioplit, șindrila, pari de vie, cărbuni de lemn și uneltele casnice.

Piețele principale de desfacere (Clujul, Turda, Alba-Iulia, Huștinul) sunt la depărtări de 3—4 zile dela locurile de producție, astfel că pierd pe drum o săptămână, pentru a-și putea plasa marfa în târguri și la negustorii dela orașe, cari fixează prețurile așa cum vreau ei, știind că producătorii tot nu se pot reîntoarce acasă cu marfa nevândută.

În rezumat, felul de lucru al acestor lemnari prezintă următoarele desavantajii pentru ei și pentru gospodăria silvică generală:

1. Rendement mic, pe de o parte, fiindcă se utilizează numai o mică parte a lemnului, iar restul materiei prime (lemnul subțire, crengile, scoarța) rămâne să putrezească în pădure, formând cuiburi de bostrichide distrugătoare a pădurilor, pe de altă parte, fiindcă lemnul se taie în ferăstraie de apă, sau se cioplește cu toporul, pierzându-se prin aceste procedee peste 60% din materia brută.

2. Dimensiuni neuzuale, tăietură proastă, sgronțuroasă și neuniformă la cherestea.

3. Cu vânzarea mărfurilor se pierde pe drumuri mai mult timp decât pentru producerea lor și cu o bună organizare a desfacerii, acest timp ar putea fi întrebuițat cu folos pentru majorarea producției.

4. Vânzarea se face pe prețuri dăritoare, cari abia acopăr

valoarea materiei prime, a muncii depuse și a timpului pierdut pe drum.

5. Majoritatea lemnelor se taie în delict, fiindcă ferăstraiele de apă, risipite pe toate văgăunile munților și lucrând zi și noapte, asemenea cioplitorilor, șindilarilor, cărbunarilor, etc., greu li se poate aplica un control serios în ce privește proveniența lemnului și chiar de s'ar putea face, pentru aceasta, ar trebui personal silvic numeros, bine pregătit și recrutat din oameni străini de regiune, deoarece personalul actual, rău plătit și format din țărani localnici, nu are autoritatea necesară pentru a reprima delicturile silvice și ceea ce e mai rău, în cele mai multe cazuri este complice cu delicvenții.*)

În felul acesta și cu concursul demagogiei politice, care dela Unire încoace a dat cea mai mare încurajare tăierilor în delict, s'a ajuns după război la distrugerea de suprafețe imense și brăcuirea pădurilor din Munții Apuseni, păduri cari, pe lângă o bună gospodărie silvică, ar fi putut asigura încă secole dearândul existența populației din această regiune.

Recunoaștem, că această stare de lucruri se datorește în primul rând situației sociale și culturale înapoiate a populației din Munții Apuseni precum și situației geografice deosebite a acestei regiuni, izolată de marile centre economice și culturale, cu sate depărtate și împrăștiate și cătune uitate prin văgăunile munților; însă tocmai aici ar fi fost nevoie în primul rând, ca aceste neajunsuri să fie anihilate prin instituții cari să ajute dezvoltarea socială, economică și culturală a populației (școli, cooperative, bănci populare, spitale, căi de comunicație, etc.), fiindcă nu le putem pretinde acestor meșteșugari primitivi o mai bună organizare a industriei lor casnice și o gospodărie silvică rațională, înainte de a ne îngriji de ridicarea nivelului lor cultural, social și economic.

Din păcate până acuma n'a prea fost cine să le facă toate acestea.

Trecuta stăpânire ungurească a aplicat aici în cea mai largă măsură principiul patriotic unguresc, că din binefacerile civilizației trebuie să se împărtășească în primul rând și în măsură mai mare ținuturile maghiare, sau regiunile unde erau interesați exploatarea și mari latifundiari de ai lor și astfel regiunea curat românească a Munților Apuseni, în deosebi Țara Moților, cu care au avut atâta de furcă în trecut, a fost lăsată în cea mai mare izolare și întunecime posibilă:

*) Téglassi Ercsei József în studiul amintit, propune o soluție interesantă pentru evitarea delicturilor silvice, cari în acst timp (1841) luaseră proporții dezastruoase:

„Românii cari locuiesc împrăstiați în păduri, trebuiesc concentrați în văi, la Ghiurcuța și Beleş, fiindcă aceștia sunt hoții de păduri, cari dejucând vigilența supraveghetorilor pustiesc cu „foc și fier“ pădurile din preajma locuințelor lor, pentru a-și mări locurile de fânaț și pășune“.

iar în România nouă, în vârtejul frământărilor din anii de după Unire, au lipsit timpul și mijloacele necesare acestor înfăptuiri.

Dacă avem această scuză pentru moment, nu trebuie să însemneze însă, că putem continua de a lăsa Munții Apuseni în izolarea și starea economică și culturală înapoiată de astăzi.

Scoaterea populației Munților Apuseni din această stare mizeră, trebuie să formeze o preocupare primordială a oamenilor de Stat și a instituțiilor chemate a contribui la ridicarea nivelului cultural și economic al țării noastre, precum și o datorie de onoare pentru intelectualii ieșiți din mijlocul acestei populații. O pretind aceasta interesele economice generale, fiindcă Munții Apuseni au bogății miniere și forestiere neprețuite, cari așteaptă o valorificare rațională spre binele țării și al populației din această regiune, și o pretind interesele naționale, fiindcă este vorba de un pământ curat românesc, care a format în trecut un zid puternic de apărare al românismului, în luptele îndârjite purtate veacuri de-a rândul contra asupritorilor de altă lege și este sortit a fi și în viitor cetatea naturală pentru apărarea graniței de Vest a țării.

*

Trecând la soluțiile practice ce se impun pentru ridicarea economică a Munților Apuseni, vom aminti mai întâi problema căilor de comunicație, care poate fi considerată ca doleanța cea mai mare a populației munților și de a cărei rezolvare cât mai grabnică depinde în primul rând îmbunătățirea situației economice a regiunii.

Doleanțele în ce privește căile de comunicație, provin din două cauze:

1. Rețeaua incompletă, care lasă izolat mijlocul masivului.
2. Starea deplorabilă în care se găsesc șoselele existente.

În ce privește cauza dintâi:

Arterele principale de comunicație, șosele și căi ferate, au fost construite numai dintr'un interes unilateral al vechei stăpâniri, fiind necesare pentru scurgerea spre câmpie a bogățiilor principale ale munților, acaparate de marile exploatări forestiere și miniere și s'a neglijat de a se lega întreaga regiune prin linii de comunicație, cari să înlesnească circulația populației și bunurilor din inima munților spre câmpiile înconjurătoare, unde muntenii își plasează produsele în schimbul bucatelor.

Astfel, șoselele: Câmpeni—Scărișoara, Câmpeni—Vidra, Lunca—Băița, Huedin—Bălcești, Gilău—Giureuța, adică liniile menite să deservesc populația din centrul masivului, se înfundă în munți, fără a lega între ele bazinele Arieșului, Someșelor și al Crișurilor.

În urma acesteia, Moțul nu poate ajunge la Oradea, decât ocolind pe la poalele munților, pe șoseaua Câmpeni—Turda—

Cluj—Ciucea, din cauza că nu s'a prelungit până la Băița șoseaua Câmpeni—Scărișoara, care este drumul de legătură cel mai scurt între bazinul Arieșului și al Crișului Negru.

La fel, pentru a veni la Huedin și Cluj, trebuie să ocolească pe la Câmpeni—Turda, lipsind șoseaua Albac—Bălcești, care să lege regiunea Arieșului cu bazinul Someșelor și Crișului Repede.

În bazinul Crișului Alb nu se poate ajunge decât ocolind pe șoseaua Câmpeni—Abrud—Brad, deși drumul natural cel mai scurt ar fi dela Vidra la Hălmagiu, sau la Baia de Criș, în care scop ar fi trebuit să se prelungască peste muntele Găina șoseaua ce se înfundă la Vidra.

În această situație, Moții pentru a-și putea valoriza produsele, sunt puși în alternativa, sau de a face ocoluri de câteva zile cu căruța încărcată, sau de a transporta ciuberele peste munte în mai multe rânduri pe spatele cailor, până în satele de dincolo de creste, unde își lasă căruțele.

Pentru ca Munții Apuseni să fie înglobați în rețeaua de circulație generală a țării, se impune:

a) Terminarea lucrărilor începute pentru prelungirea cu 30 km., până la Băița a șoselei Câmpeni—Scărișoara, peste creasta Bihorului, prin care Țara Moților va fi pusă în legătură directă cu bazinul Crișului Negru și cu Oradea.

b) Să se construiască șoseaua Albac—Arada—Tica—Bălcești, în lungime de cca 45 km., care va lega bazinul Arieșului cu Huedinul și Clujul.

c) Să se construiască șoseaua Vidra—Hălmagiu, sau Vidra—Baia-de-Criș, menită a lega această regiune cu Valea Crișului Alb (cca 30 km.).

În ce privește căile ferate s'ar impune normalizarea liniilor înguste Turda—Abrud și Alba-Iulia—Zlatna, construite pe văile Arieșului și Ampoiului, însă, cum aceste lucrări ar necesita cheltueli prea mari, este nevoie ca cel puțin să se completeze aceste linii prin ramificațiile:

a) Abrud—Zlatna, (cca 30 km.)

b) Abrud—Brad (cca 40 km.).

Deasemenea este necesară construirea liniilor:

a) Cluj—Gilău—Bălcești—Albac—Câmpeni, în lungime de cca 130 km., proiectată de Casa Pădurilor, care ar face legătura munților cu Clujul și cu Huedinul (prin prelungirea liniei Huedin—Călățele cu încă 15 km., până la Bălcești) și care este de o importanță capitală pentru exploatarea rațională a bogățiilor forestiere din această regiune.

b) Vașcău—Hălmagiu (32 km.) și Brad—Deva (35 km.), cari împreună cu linia Bumbăști—Livezeni, în curs de construcție, ar face legătura directă dintre Oradea și Craiova.

În ce privește întreținerea șoselelor din Munții Apuseni, aceasta a fost complet neglijată dela 1914 încoaace. Din cauza aceasta multe din șoselele existente sunt astăzi numai cu nu-

mele „șosele”, fiind accesibile doar pentru calul răbdător al Moșului.

În această situație, necesitând refacearea completă a terasamentului, se găsesc șoselele: Abrud—Mogoș—Aiud, Gilău—Bălcești, Huedin—Bălcești, Lunca—Băița, Beiuș—Stâna de Vale, Scărișoara—Arieșeni, Vidra—Avram Iancu, Secătura—Neagra, Bologa—Traniș—Vișag, Zamsâncrai—Săcuiu—Rogojel, Ciucea—Traniș, cari sunt complet distruse și în mare parte nepracticabile pentru vehicule.

Deasemenea se impune repararea radicală a tuturor șoselelor din regiune, de a căror întreținere n'a prea avut nimeni grije dela război încoace. Șoselele principale, ca cea dela Turda la Abrud, Alba-Iulia—Abrud, Abrud—Brad, Oradea—Brad—Deva, au porțiuni complet distruse, umplute de depozite de pietriș și pământ, aduse de torenții de pe coastele despădurite.

O reparație radicală și durabilă se poate face numai prin o conlucrare a Ministerului de Comunicații și Lucrări Publice cu Casa Pădurilor, procedându-se după un plan unitar la consolidarea râpelor și stăvilirea torenților, prin indigniri și împădurirea coastelor de dealuri defrișate.

În vederea unei organizări raționale a industriei casnice a lemnului, indicăm următoarele soluții:

1. În locul actualelor ferăstraie de apă să se înființeze în centrele de exploatare mici fabrici sistematice de cherestea, cu 1—2 gatere, în cari să se taie cu chirie convenabilă, în bani sau în natură, lemnele aduse de țărani.

Astfel s'ar elimina multe din dezavantajele actuale. Anume, s'ar obține:

a) Rendement normal, tăietură bună și dimensiuni uzuale în comerțul de lemne.

b) Prelucrarea și valorificarea deșeurilor și produselor secundare.

c) Pe lângă aceste mici fabrici, s'ar putea înființa și dezvoltate ateliere de dogărie, tâmplărie, rotărie, jucării, requisite școlare și de birou, perii, site, rame, lăzi, talage (Wollin) și diferite unelte de lemn, găsindu-și astfel o întrebuințare rațională și permanentă, nu numai cercurarii pribegi („holoangării”) de astăzi, ci și copiii, femeile și bătrânii.

Lucrătorii întrebuințați în aceste ateliere, după ce și-ar însuși meseria și și-ar procura uneltele necesare, vor putea face apoi multe din obiecte acasă la ei, devenind meseriași permanenți la domiciliu.

Atelierele preconizate mai sus, pe lângă că ar da de lucru populației nevoiașă din munți, ar avea consecințe salutare și pentru gospodăria generală a țării, întâi, fiindcă s'ar putea utiliza în mod rentabil toate resturile de lemne, cari astăzi se pierd în pădure și la ferăstraie, fiind considerate fără valoare,

și în al doilea rând, fiindcă s'ar produce în țară o mulțime de articole de lemn, pe cari astăzi le importăm din străinătatea, care își procură în mare parte materia primă tot dela noi; astfel, din importatori, am putea deveni treptat exportatori de astfel de articole.

Intr'adevăr, noi importăm din străinătate și plătim cu bani scumpi o mulțime de articole simple de lemn (jucării, requisite de birou, sculpturi de lemn etc.), când avem la îndemână materia primă și brațe suficiente, ce se pot recruta cu prisosință mai ales dintre Moții dotați dela natură cu o deosebită îndemânare pentru astfel de lucrări.

d) S'ar putea face un control serios în ce privește proveniența lemnului adus spre prelucrare, evitându-se astfel tăierile în delict, fiindcă în aceste gateri sau ateliere, n'ar putea intra decât lemn, — ca să zicem astfel, — cu situația în regulă.

2. Să se înființeze în centrele mai importante de producție depozite, cari să cumpere pe loc, cu prețuri normale, produsele casnice ale munteanului și să-i dea în schimb articolele de prima necesitate de cari are nevoie (cereale, alimente și articole de îmbrăcăminte). În acest fel îl scapi de vagabondajul de luni de-a rândul, care nu are alt rost decât de a-și plasa mărfurile și a-și procura în schimb articolele ce-i lipsesc.

Se pune însă chestiunea, cine să le facă toate acestea (fabrici, ateliere, depozite), atunci când inițiativa particulară lipsește și chiar dacă ar fi, nu e indicată, fiindcă ar avea la bază dorința de câștiguri prea mari.

La prima vedere, cea mai indicată soluție ar părea înjghebarea de cooperative; însă analizând mai bine lucrurile, vom vedea, că cel puțin deocamdată, aceasta rămâne o soluție pur teoretică.

Intr'adevăr, pentru realizarea scopului propus, trebuesc bani și încă bani mulți, cel puțin la început; în al doilea rând, trebuesc oameni destoinici și buni specialiști pentru conducerea lucrărilor, organizarea producției și desfacerii, cunoscători ai piețelor interne și externe, unde se pot plasa produsele și de unde se pot aproviziona în condițiile cele mai avantajoase articolele de cari au nevoie producătorii.

Ori, aceste organizații cooperatiste nu ar putea aduna capitalul necesar dela populația nevoiașă și nu ar putea angaja și plăti personalul de conducere necesar. Pe urmă, spiritul cooperatist lipsește complect în acest mediu inferior ca nivel cultural și aceasta este poate principala cerință pentru reușita cooperativei.

Rămâne singura soluție, ca Statul, mai precis, Casa Auto-nomă a Pădurilor să ia asupra sa această sarcină.

Intr'adevăr, Casa Pădurilor, pe lângă interesul economic general, ce trebuie să-l aibă în vedere ca instituție a Statului, este interesată și direct în această problemă ca cel mai mare proprietar de păduri din Munții Apuseni și are îndatorirea să vegheze, ca această imensă bogăție să fie exploatată în mod

rațional și cât mai rentabil, în loc să se irosească prin exploatarea primitivă, cari sunt dăunătoare pentru gospodăria silvică și nu reușesc să procure nici producătorilor decât o hrană mizeră, obținută cu multă și grea trudă.

Un început bun s'a făcut cu fabrica de cherestea a Statului din Câmpeni, unde la inițiativa Domnului Director Coșei, pe lângă că se taie cu preț avantajos lemnele aduse de Moți, s'au înființat și ateliere de site, perii și jucării.

Este de dorit să se continue pe acest drum, care este singurul indicat pentru a duce la o îmbunătățire reală a stărilor din acest colț de țară.

Casa Pădurilor are mijloacele materiale necesare și-și va putea forma și personalul de conducere necesar acestor înfăptuiri, cari vor da industriei casnice a lemnului din Munții Apuseni o nouă orientare, corespunzătoare vremurilor de astăzi.

Tot în ordinea soluțiilor pentru îmbunătățirea situației economice a populației Munților Apuseni, căreia pământul steril al munților nu-i poate asigura hrana, trebuie să ne gândim la o nouă orientare a tineretului spre meserii și negoț.

În schițarea acestui program pornim dela realitatea, că în orașele mari ale Transilvaniei, așezate în mijlocul regiunilor curat românești, elementele minoritare, stăpâne ale comerțului și industriei, predomină și astăzi, în al 2-lea deceniu dela Unire și vor trebui încă mulți ani până ce vor putea fi cucerite de adevărații stăpânitori ai țării. În această luptă, ar putea avea un rol important meseriașii ieșiți din mijlocul Moților, înzestrați cu aptitudini înăscute pentru meserii.

Din acești tineri s'ar putea recruta pleiada de meșteșugari români ai orașelor înstrăinate și refractare stăpânirii românești.

Pentru acest scop, pe lângă înmulțirea și perfecționarea școlilor practice de arte și meserii din mijlocul munților, tinerii absolvenți vor trebui ajutați și cu credite ieftine și pe termen lung, necesare instalării, deoarece astăzi puținii băieți din munți, cari termină astfel de școli, nu se pot plasa și nu pot deveni meseriași independenți, lipsindu-le capitalul și sprijinul necesar pentru a-și putea înfiripa la orașe ateliere proprii.

Din cauza aceasta, astăzi o mulțime de tineri Moți, absolvenți ai școlilor de meserii, bat porțile instituțiilor publice, solicitând posturi de slujbași, fiindcă patronii străini nu-i primesc, sau le oferă condiții de muncă inferioare și astfel acești tineri, în loc de meseriași, devin mici funcționari, sau îngroașe rândurile proletarilor industriali.

N'ar fi posibil, ca pe lângă multele fonduri, ce se înscriu anual în bugetul Ministerului Muncii, pentru diferite scopuri și din cari se cheltuiesc atâția bani fără rezultate vizibile, să

se prevadă anual câteva sute de mii de lei, destinate a forma un fond rambursabil pentru finanțarea meseriașilor din Munții Apuseni, cari se stabilesc la orașe? Suntem siguri, că ar fi un plasament mai util decât diurnele ce le plătește Statul diferitelor comisii de studii și experților străini și indigeni; deasemenea, că dacă s'ar proceda cu seriozitate la distribuirea împrumuturilor, nu s'ar pierde nici un ban, fiindcă meseriașii ajutați, ar considera împrumuturile primite ca o datorie de onoare, care trebuie răplătită în primul rând.

*

Am căutat să arătăm în acest studiu aspectele sub cari se prezintă industria casnică a lemnului din această regiune, dând și soluțiile ce le-am crezut mai nimerite pentru o mai bună organizare și dezvoltare a acestei ramuri de activitate.

*

Trebuie să accentuăm însă, că problema Munților Apuseni, din punct de vedere social, cultural și economic, este cu mult mai vastă și rezolvarea ei integrală se va putea realiza numai cu o muncă perseverentă, făcută după un plan bine chibzuit.

Astfel, *pe teren economic*, este necesară:

1. Incurajarea marelui industrii forestiere existente în Munții Apuseni, care dă de lucru la zeci de mii de muncitori, recrutați din pătura cea mai săracă a populației și care prin producția ei importantă, ce în majoritate se exportează, apasă greu în balanța comercială a țării.
2. Organizarea lucrătorilor forestieri și ocrotirea acestei clase de muncitori prin o lege specială.
3. Sistematizarea pășunatului din munți, îmbunătățirea rasei vitelor și organizarea industrializării produselor.

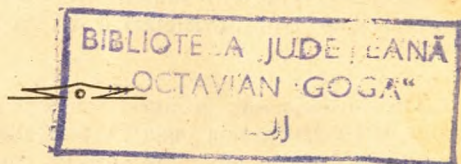
Pe teren social-cultural:

1. Școli primare suficiente și adaptate condițiilor de trai deosebite ale regiunii (școli pe cătune și internate, în cari școlarii veniți din mijlocul munților, să poată găsi hrană și adăpost).

2. Spitale și medici, cari să pornească lupta contra bolilor sociale, cari s'au încuibat în trupul vlăguit de muncă peste puteri și de subalimentație al populației.

În aceste direcții trebuie să se lucreze, în locul măsurilor cu caracter de provizorat de până acum, înțelegându-se de cei mari odată pentru totdeauna, că problema Munților Apuseni este o problemă specială și complexă, a cărei soluționare nu se poate face cu pomeni de câteva vagoane de porumb date din mila guvernelor, sau cu amnestieri de deliecte silvice în preajma alegerilor.

Să nădăjduim, că vom vedea în curând un început serios și realizări practice, în locul multelor studii ale diferitelor comisii și a și mai multelor promisiuni neîndeplinite, cari au otrăvit sufletul populației și cari au format singurul aport al guvernelor din România Mare în rezolvarea problemei Munților Apuseni.

1000 lei